

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Lidhults kyrka

Lidhults socken i Ljungby kommun
Kronobergs län

Smålands museum
David Fuchs

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av BSV arkitekter & ingenjörer AB i Värnamo genomfört en karakterisering och kulturhistorisk värdering av Lidhults kyrka. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karakteriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning i kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning

Kortfattad historisk beskrivning

Lidhults församling omnämns i skriftliga källor redan på 1300-talet och sockennamnet skrevs då "Lygtholt". Lidhults nuvarande kyrka uppfördes mellan åren 1877-78 efter ritningar upprättade av byggmästaren Malmberg vilka modifierades av arkitekten J A Hawerman på ÖIA. Kyrkan är belägen på en höjd i utkanten av byn strax öster om den gamla kyrkplatsen med församlingshemmet nära inpå. Invigningen av Lidhults nuvarande kyrka ägde rum midsommardagen 1880 och förrättades av biskop Johan Andersson. År 1879, när den nuvarande kyrkan stod färdig, såldes den äldre kyrkan, uppförd 1721, på auktion. Kyrkan vilken var uppförd av timmer nedmonterades och byggdes om till bostadshus i byn Prosteköp. Drygt 70 år senare återskapades kyrkan som S:t Olofs kapell i Tylösand, mycket tack vare landsantikvarien Erik Salvéns enträgna arbete.

Exteriör

Kyrkan ligger i öst-västlig riktning med halvrund absid i öster och kvadratisk torn i väster. Ovan fönstret på tornets västfasad finns en inmurad naturstenshäll med förgylld inskription som lyder "UPPFÖRD UNDER OSCAR II RGE ÅREN 1877-78 ÄRER GUD".

Kyrkans entréparti markeras av ett lätt utskjutande porthus vilket kröns av ett putsat listverk avtäckat med kopparplåt. På porthusgavelns krön sitter ett kopparklätt klöverbladskors. Porten är utförd med dubbla kraftiga spegeldörrar målade i en mörkbrun kulör där vardera port har sex dörrspeglar. Direkt ovanför porten sitter ett fönster i trä vars spröjsning för tankarna till ett sirligt masverk. Från parkeringen, belägen sydväst om kyrkan, leder en svagt sluttande ramp upp till entrén. Rampen är belagd med sjöstensplattor och tillkom i samband med att kyrkan handikappanpassades, 1985.

Utvändigt är kyrkan spritputsad och vitkalkad med slätputsade fönster och dörrömfattningar. Sockeln är utförd i huggen granit. Sidoentréerna markeras av utskjutande porthus krönte med ett kraftigt listverk utav trä målat i en ljusgrå kulör. I putsen ovan sidoentréns portar finns en slätputsad cirkel försedd med en sexuddig stjärna i relief. Trapporna framför porthusen är av huggen natursten.

Långhuset har fyra fönsteraxlar med högresta, rundbågade fönsteröppningar vilka är indragna en aning i fasaden. I varje öppning sitter två välvda, spröjsade fönsterbågar utav trä målade i en mörkbrun kulör vilka på senare tid försetts med vitmålade innanfönster. I ytterbågens topp i mötet mellan de båda valvbågarna övergår spröjsen i en cirkel. I innerbågen är cirkeln försedd med ett kors. Solbänkarna är utförda i kryssharnad natursten. Långhusets fyra hörn markeras av utskjutande spritputsade risaliter vilka löper upp genom takfoten och avslutas med ett sadeltak strax ovan långhusets takfot. Varje risalit kröns med en kopparklädd takryttare.

På tornets norra och södra fasad i höjd med vapenhuset och andra avsatsen sitter smala valvbågade fönster. Tornet avslutas med en gracil oktagonal glasad lanternin. Det spetsiga taket ovan lanterninens smala bågformade fönster är försett med åtta skarpuddiga gavlar och kröns av ett smideskors. Tornet är försett med tornur och urtavlor i samtliga väderstreck. Urtavlorna är placerade i lätt utskjutande runda takkupor. Tornets västra fasad är kraftigt angripen av rödalger.

Kyrkans tak liksom taket på tornet och absiden är belagt med kopparplåt. Hängrännor och stuprör är utförda i koppar. Stuprören mynnar ovan mark och ansluter här till vita plaströr

vilka försetts med bruna uppsamlare utav plast. Utmed långhusets och absidens takfot löper ett kraftigt listverk av trä. I putsen under listverket löper en bågfris.

Absiden har fem bågformade fönsteröppningar, till utformningen lika långhusets. På sydöstra sidan har man i nedre delen av ett fönstervalv placerat en dörr till sakristian. Ingången är försedd med en enkelt utformad brunmålad port samt naturstenstrappa.

Kyrkogården har en rektangulär form där kyrkan ligger centralt placerad på den ursprungliga kyrkogårdsdelen. Under åren har kyrkogården kommit att utvidgas i två etapper. Den östra utvidgningen skedde 1933 och den södra 1971. I skarven mellan den gamla kyrkogården och den östra utvidgningen har man i det nordöstra hörnet anlagt en minneslund. Gränserna för den gamla kyrkogården kan fortfarande skönjas i det äldre trädbeståndet vilket omramar kyrkan. Hela kyrkogården ramas in av en kallmurad naturstensmur, på insidan försedd med en mjukt avrundad jordvall. På den nya kyrkogårdsdelen har man nedanför vällen låtit plantera en tätvuxen häck av bok samt med jämna avstånd planterat träd. Gångarna kring kyrkan och på kyrkogården är belagda med grus. Kyrkogården bäddas in i en lummig grönska. Rakt norr om kyrkan ligger vaktmästarens lokaliteter.

På den äldre delen av kyrkogården har man planterat tujahäckar mellan gravkvarteren. Med tiden har häckarna vuxit sig så kraftiga och brett ut sig så mycket att de trycker omkull gravstenarna. Därför avlägsnar man nu dessa buskar och ersätter dem med buskage av annat slag som kommer att hållas betydligt kortare.

Exteriört har Lidhults kyrka inte varit föremål för några mer omfattande förändringar. År 1922 lät man ta upp en dörröppning i ett av korabsidens fönster. Diskussionen kring en dörr in till sakristian fördes redan på kyrkans planeringsstadium men då lyckades man inte enas i frågan. År 1970 skedde en utvändig renovering där väggarna putsades om och kalkavfärgades och de utvändiga snickerierna målades om. År 1981 byttes taktäckningsmaterialet ut från den tidigare järnplåten till dagens täckning med kopparplåt.

Interiör

På golvet i vapenhuset ligger ett slipat kalkstensgolv. Taket utav breda spontade bräder är struket med en grå linoljefärg. Utmed vapenhusets norra sida löper trappan vilken leder upp i tornet. Utrymmet under trappan har klätts in med panel och rymmer kyrkans el-central. I vapenhusets sydöstra hörn står en äldre träkista.

På första avsatsen i tornet finns ett fönster i väster och i öster en dörr som leder in till orgelläktaren. I norr finns en inbyggd trappa vilken leder vidare upp i tornet. Utmed den södra väggen står en rad förvaringsskåp. På andra avsatsen finns delar av en äldre dopfunt utförd i sten samt en vindflöjel och några smidesspiror. Här finns även ett större träkors med törnekrona vilket troligen härrör från det skrank vilket tidigare skiljde koret från sakristian. På tredje avsatsen ligger skrankets resterande delar liksom delar av den avlägsnade bänkinredningen samt bitar som blivit över då altarringen kortades av.

Ingången till långhuset från vapenhuset liksom kyrkans sidoentréer har försetts med vindfång. Direkt innanför dörren i norr leder en trappa upp till läktaren. I hörnet mellan dörren och trappan står en klotformad ljusbärare och på södra sidan ett bokbord. Läktaren är försedd med underbyggnader såväl i söder som i norr. Den södra rymmer ett litet kapell med altare och den norra en sakristia, ett kapprum och en handikapptolett.

Läktaren bärs upp av åtta rödmålade pelare försedda med kannelyrer. Basen och krönet är gråmarmorade. Läktarbarriärens mittparti skjuter fram över mittgången. På läktarens norra sida finns fyra sittbänkar och på den södra sex. Bredvid dörren som leder in till tornets första avsats har man på väggen fäst upp en gammal järnbeslagen dörr vilken härrör från kyrkan som uppfördes i Lidhult 1721. Dörren uppges dock ha sitt ursprung i en kyrka från 1600-talet.

Långhustaket är tunnvalvt av breda spontade tiljor målade i en ljusgrå kulör. I mötet mellan tak och långhusvägg löper ett kraftigt, rikt profilerat listverk överst kantat av en förgylld list. Golvet i långhus och kor är utav lackad fur. Golvet i sidosångarnas vindfång är belagt med slipad kalksten.

Kyrkans bänkinredning delas genom mitt- och tvärgång in i fyra kvarter med vardera åtta bänkrader. Gångarna täcks av en heltäckningsmatta i svagt grågrön kulör. Bänkinredningens färgställning, med ramverk i rött, överliggare i ljusgrått och sockel i mörkgrå kulör med gråmarmorade speglar och förgylld inramning, går igen även i läktarbarriärens och predikstolens färgsättning. Predikstolen är placerad på långhusets norra sida vid första fönsteraxeln från öster med trappuppgång från koret. Det sirliga ljudtaket kröns av ett förgyllt kors. Nedanför predikstolen står kyrkans dopfunt.

I den bågformade korväggens nisch står altaret vilket pryds av ett stort träkrucifix med Kristusfigur. På kanten av den bågformiga nischen löper en målad bladslinga och på bågens krön står det skrivet: ”ÄRA VARE GUD I HÖJDEN”. Den halvcirkelformade altarringen är klädd i ett ljus rosa tyg och målad i grått med grönlaserade speglar och förgylld ram. I korets nordöstra, respektive sydöstra hörn står en korbänk. I södra delen av koret står även ett piano samt en kororgel. På väggen ovanför den södra korbänken hänger en träskulptur, föreställande en basunerande ängel.

Utrymmet bakom korväggen vilket tidigare utgjorde kyrkans sakristia används idag som förrådsutrymme där man bland annat förvarar kyrkans katafalk, ljusstakar och mässhakar. Man har även inrett ett mindre kök samt ordnat med en liten städskrubb. I den nya sakristian under läktaren står ett litet altare i ek, ett arbetsbord samt ett förvaringsskåp.

1929-30 utfördes en renovering av Lidhults kyrka utifrån ett förslag upprättat av arkitekten Paul Boberg. Förslaget innebar mycket långtgående förändringar av huvudsakligen kyrkans absid och korparti. Den tidigare öppna triumfbågen murades igen och en ny mindre korabsid murades upp och försågs med målningar av Yngve Lundström. Vidare så avlägsnades altarskranket och ett medeltida triumfkrucifix fick ta platsen som altarprydnad. Korplanet utökades och altarringen kortades av. Dessutom elektrifierades kyrkan och kaminerna vilka tidigare utgjort kyrkans enda värmekälla avlägsnades och ersattes med el-radiatorer. Bänkinredningen i långhuset och på läktaren ändrades och bänkkvarteren försågs med nytt golv och dörrarna utrustades med vindfång.

Nästa omvandling skedde 1959 enligt ett förslag utformat av arkitekten Sture Langö och innefattade bland annat en värmeisolering av kyrkans innertak. Vidare byttes golvet i vapenhuset ut mot slipad kalksten. Triumfbågen och korabsiden målades om och kyrkans belysning kompletterades med två stora ringkronor med vardera 240 lampor. Dessutom förändrades kyrkans bänkkvarter och man satte in nya fönsterbänkar. Orgeln genomgick en renovering vilken utfördes av Fredriksborgs orgelbyggeri i Hilleröd, Danmark.

Den senaste interiöra omgestaltningen skedde 1993 och utarbetades av arkitektgruppen J Ellfors AB. I samband med detta arbete tillkom kyrkans läktarunderbyggnader vilka skulle inrymma ett mindre gudstjänstkapell, wc, sakristia samt kapprum. För uppförandet av dessa utrymmen krävdes det att man avlägsnade sju bänkrader under läktaren. Valvet framme i koret utsmyckades med text och bladrankor av konstnären Jörgen Frey, Unnaryd. Den ursprungliga sakristian gjordes om till förvaringsutrymme för vaktmästaren.

Inventarier

Till kyrkans viktigare inventarier räknas en mässhake med medeltida broderier (Mässhaken är så unik och värdefull att den numera förvaras på Historiska museet i Stockholm), tre sanctusklockor, ett medeltida triumfkrucifix och en S:t Olofsbild, foten och skaftet till en medeltida dopfont, en nattvardskalk från 1707, sockenbudstyg från ca 1720, en brudkrona från 1700-talet, ljuskronor från 1683, 1767 och 1777, en vinkanna från 1811 samt en dopskål av tenn från 1821.

Kulturhistorisk bedömning

Lidhults kyrka är uppförd under åren 1877-78 som en nyklassicistisk kyrka med ett rektangulärt långhus med torn i väster och halvrund sakristia i öster. Entréernas kraftiga utskjutande porthus liksom tornets smäckra lanternin och de högresta fönsteröppningarna är några utmärkande drag för de nyklassicistiska kyrkorna liksom de dekorativa högresta fönsterbågarna med sirligt spröjsverk.

Exteriört är Lidhults kyrka näst intill oförändrad i sin nyklassicistiska karaktär. Den mest påtagliga exteriöra förändringen är bytet av det tidigare plåttaket mot dagens koppartak. Man bör därför vid framtida hantering av kyrkans exteriör sträva efter ett bibehållande av kyrkans rådande karaktär.

Interiört präglas kyrkorummet starkt av 1930- och 90-talets renoveringar. 1930-talets renovering innebar stora förändringar av framförallt kyrkans korparti. Ursprungligen avgränsades sakristian bakom altaret av ett rikt utsmyckat korskränk. Vid den renovering som utfördes 1929-30 utifrån ett förslag av Paul Boberg murades den stora triumfbågen igen och kom på så vis att skilja långhuset från absiden. Sigurd Curman vid Kungliga byggnadsstyrelsen påpekade i en skrivelse 1929 att ”Detta innebär en väsentlig förändring av korpartiets ursprungliga karaktär”. Trots detta kom förslaget till genomförande. Vid jämförelsen av två interiöra fotografier, det ena taget före 30-talets renovering och det andra efter, kan man konstatera att det tidigare ger bilden av ett ljust och högst nästan katedrallikt kyrkorum med en väldig känsla av rymd. Det senare fotografiet ger bilden av en kyrka av mer sluten och avskalad karaktär.

Vid 1993 års renovering lät man inrymma nya funktioner under orgelläktaren. Åtgärder vilka har inneburit en bättre anpassad kyrka för församlingen men som ur ett kulturhistoriskt perspektiv ytterligare förvanskade kyrkans ursprungliga karaktär.

Under årens lopp har Lidhults interiör således varit föremål för ett flertal förändringar med utgångspunkt i förändrad liturgi och estetiska ideal. Förändringar vilka har inneburit en kraftig omdaning av kyrkans interiör. Av den fasta inredningen är det mesta ursprungligt och bänkkvarteren, predikstolen, läktarbarriären och orgelfasaden samt den ljusa färgsättningen

det som kraftfullast bidrar till att vidmakthålla kyrkans nyklassicistiska karaktär. Lidhult kyrka får därför idag beskrivas som en kyrka i historiserande blandstil i vilken man tydligt kan avläsa flera decenniers syn på renoveringar något som bör vägas in i besluten kring kyrkans fortsatta bevarande.

Händelseregister

1877-78	-	Kyrkan uppförs efter ritningar upprättade av byggmästaren Malmberg
1879	-	Den äldre träkyrkan från 1721 säljs på auktion
1922	-	Konservering av triumfkrucifix
	-	En dörr tas upp i ett av korabsidens fönster
	-	Insättning av järnkamin i sakristian
1929-30	-	Renovering (arkitekt Paul Boberg)
	-	Installation av el-central i vapenhuset samt elektrisk uppvärmning
	-	Värmekaminerna avlägsnas, skorstenarna rivs ned
	-	Bänkinredningen i kyrkorummet och på läktaren byggs om
	-	Nytt golv läggs in i bänkkvarteren
	-	Korbänkarna flyttas till långhusets väggar
	-	Dörrarna förses med vindfång
	-	Väggarna rengörs, lagas och kalkavfärgas
	-	Inredningen målas om, taklist, bänkfasad, altarskrank, predikstol, läktarbarriär och pelare marmoreras, tidigare förgyllning bättras
	-	Uppmurning av ny triumfbåge och korabsid
	-	Avlägsnande av befintlig skärmvägg, samt altaret och altarskranket
	-	Avlägsnade av de tre främre bänkraderna för utökning av korplanet
	-	Altarringen förändras och triumfkrucifixet placeras över altaret
	-	I sakristian inrättas skåp för kläder, mässkrudar m.m.
	-	Dekorationsmålning i korabsiden av Yngve Lundström
1933	-	Utvidgning av kyrkogården i öster, nedrivning av kyrkogårdsmuren
1945-46	-	Lidhults gamla träkyrka flyttas och återuppförs som kapell i Tylösand
1953	-	Installation av elektrisk belysning och elektrisk klockringning,
Installation av rör för hörapparater samt komplettering av värmen
1959	-	Invändig renovering (arkitekt Sture Langö)
	-	Orgeln renoveras av Fredriksborgs orgelbyggeri i Hilleröd, Danmark
	-	Förändring av kyrkans bänkkvarter
	-	Kyrkans innertak värmeisolerar
	-	Nytt golv av kalksten i vapenhuset
	-	Ommålning av triumfbåge och korparti
	-	Nya fönsterbänkar
	-	Komplettering av kyrkans belysning med två ringkronor vardera försedda med 240 lampor
1960	-	Konservering av medeltida triumfkrucifix, Erik Sköld, Halmstad
1967	-	Uppförande av ny klockstapel på Lidhults gamla kyrkogård

- 1969 - Sanering av träförstörande insekter på inredning och inventarier
- 1970 - Utvändig renovering utförd av Bröderna Bergström, Lidhult
 - Omputsning och kalkavfärgning av fasaden
 - Nya hängrännor av koppar
 - Ommålning av fönster och dörrar
- 1971 - Utvidgning av Lidhults kyrkogård åt söder
- 1973 - Konservering av mässhake från 1600-talet
- 1975 - Sittbänkarna förses med lösa dynor
- 1978 - Fotodokumentation över Lidhults kyrkas inventarier
- 1981 - Omläggning av kyrkans tak, befintlig järnplåt ersätts med koppar
- 1983 - Kyrkans torntak repareras
- 1985 - Handikappramp vid kyrkans västportal
- 1987 - Renovering av mässhake i vit siden från 1951, Libraria Ateljé
- 1993 - Utvändig och invändig renovering (arkitektgruppen J Ellfors AB)
 - Nya kraftigare stuprör av koppar samt nya hängrännor
 - Byte av skadat glas samt omkittning av fönster, fönstren förses med nya tätningsslister
 - Utvändig puts renoveras och rengörs från rödalger
 - Fönsterbänkar rengörs
 - Takfotsdetaljer av trä och puts rengörs, repareras och målas, avfärgas
 - Vapenhusets kalkstensgolv rengörs
 - Väggar rengörs lagas och kalkavfärgas
 - Tillverkning av ny entréport
 - Sju bänkrader under läktaren avlägsnas och arkiveras enligt överenskommelse med Smålands museum, bakstycke flyttas fram, övergolvet i dessa kvarter avlägsnas och underliggande golv slipas och lackas likt befintligt golv
 - Golvradiatorer tas bort
 - Ny trappa till läktaren i kyrkorummet
 - Kapell, WC, sakristia och kapprum anordnas under läktaren
 - Altarringens knäfall förses med nytt sammetstyg
 - Valvet i koret utsmyckas med text och bladrankor av konstnären Jörgen Frey, Unnaryd
 - Krucifix och ängel konserveras
 - Sakristians skåp byggs om
- 1994 - Kyrkans fönster förses med luftspalt för att förhindra kondensbildning
 - Tornets kopparklädda kors plockas ned p.g.a. korrosionsangrepp
- 1996 - Konservering av mässhake från 1600-talet vid Riksantikvarieämbetet
 - Utbyte av värmesystemet från 1930
- 1997 - Anläggande av minneslund på äldre kyrkogården